

ORCID: 0000-0003-2288-5682

MAKTABGACHA YOSHDAGI DIZARTRIYA NUTQ KAMCHILIGI BO'LGA N BOLALAR NUTQINING O'ZIGA XOSLIGI

Abidova Nilufar Zakirovna

pedagogika fanlari doktori (DSc),

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

nilufar1976@list.ru. +998 99 823 11 90

Abdusoliyeva Muqaddam Abdug'ofur qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

1-kurs magistranti

Annotatsiya Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi dizartriya nutq kamchiligi bo'lgan bolalar nutqning tahlili va rivojlantirish tadqiqiga bag'ishlangan. Maqolada dizartriya nutq kamchiligining tavsifi, dizartriyaning dislaliyadan farqli jihatlari yoritilgan. shuningdek, maktabgacha yoshdagi dizartriya nutq kamchiligi bo'lgan bolalar nutqining rivojlanish darajasi hamda korreksion ish jarayoning tamoyillari va vazifalari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: dizartriya, motor, mushak, disfunktsional, artikulyatsiya, parez, giperkinez, korreksion, fonetik-fonematik.

Аннотация Данная статья посвящена анализу и развитию речи детей с дизартриальной речевой недостаточностью дошкольного возраста. В статье дана характеристика дизартрического дефекта речи, различные аспекты дизартрии при дислалии. Также освещен уровень речевого развития детей с дизартриальной речевой недостаточностью дошкольного возраста, принципы и задачи процесса коррекционной работы.

Ключевые слова: Дизартрия, двигательная, мышечная, дисфункциональная, артикуляционная, парезы, гиперкинез, коррекция, фонетико-фонематический

Annotation This article is devoted to the analysis and development of speech in preschool children with dysarthria. The article describes the dysarthria speech defect, the differences between dysarthria and dyslalia. It also discusses the level of speech development in preschool children with dysarthria, and the principles and tasks of the correctional process.

Keys words: Dysarthria, motor, muscular, dysfunctional, articulation, paresis, hyperkinesis, correction, phonetic-phonematic

KIRISH. Maktabgacha ta’lim muassasalari oldiga qo‘yilgan muhim vazifalardan biri, bolalarni maktab talimiga tayyorlash hisoblanadi. Bolani samarali ta’lim olishiga tayyorlashning asosiy bosqichlaridan biri bu to‘g‘ri, yaxshi rivojlangan nutq hisoblanadi. To‘g‘ri nutq bolaning har tomonlama rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi. Bolaning nutqi qanchalik to‘g‘ri va lug‘ati boy bo‘lsa, unga o‘z fikrini bayon qilish shunchalik oson bo‘ladi.

U yoki bu darajadagi nutq buzilishlari bolaning barcha ruhiy rivojlanishlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, uning faoliyatida yurish turishida aks etadi. [1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Dizatriya - nutq tovushining buzilishi bo‘lib, vosita-nutq tizimining motor komponentining nevrologik shikastlanishi natijasida paydo bo‘ladi va fonemalarning zaif artikulyatsiyasi bilan tavsiflanadi. Bu nutqni talaffuz qilishga yordam beradigan mushaklar bilan bir qancha muammolar yuzaga keladigan holat bo‘lib, ko‘pincha so‘zlarni talaffuz qilishni juda qiyinlashtiradi. Bu tilni tushunish bilan bog‘liq muammolar (ya’ni disfazi yoki afazi) bilan bog‘liq emas, lekin inson ikkalasiga ham ega bo‘lishi mumkin. Nutqning har qanday quyi tizimlari nafas olish, fonatsiya, rezonans, prosodiya va artikulyatsiyaga ta’sir qilishi mumkin, bu esa tushunarliklik, eshitilish, tabiiylik va ovozli aloqa samaradorligining buzilishiga olib keladi. Nutqning to‘liq yo‘qolishiga olib keladigan dizatriya anatriya deb ataladi. Dizatriya atamasi yunoncha dys- "disfunktsional, buzilgan" va arthr- "bo‘g‘in, ovoz artikulyatsiyasi" komponentlaridan tashkil topgan degan ma’noni anglatadi. [2]

Ushbu nutq kamchiligi nutqning ko‘p jihatlariga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, insonning nutqi sekinlashishi, g‘o‘ng‘irlashi yoki xirillashi mumkin. Ular tovush va so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish qobiliyatini yo‘qotishi mumkin. Ular ovozining balandligini yoki gaplashayotgan sifati va tezligini nazorat qila olmasligi mumkin. Nihoyat, dizatriya mushaklar kuchsizligini o‘z ichiga olganligi sababli, ba’zi odamlar gapirganda haddan tashqari so‘lakning ko‘p oqishi yoki o‘pkalarida yetarli havo olishda muammolarga duch kelishi mumkin. Miyaning qayerda shikastlanishiga, bu zararning og‘irligiga va qaysi mushaklar ta’sirlanganiga qarab, aslida dizatriyaning bir nechta turlari mavjud. Bir nechta turdagi xususiyatlarni o‘z ichiga olgan aralash dizatriyalar ham mavjud.[3]

Dizatriya nutq kamchiligi bo‘lgan bolalarning sezilarli qismida nutq rivojlanishining kechikishi kuzatiladi. Birinchi so‘zlar 1,5-2 yoshda paydo bo‘ladi. Frazali nutq 2-3 yoshda, ba’zi hollarda esa 4 yoshda paydo bo‘ladi, shu bilan birga, bolalar nutqi fonetik jihatdan shakllanmagan bo‘ladi.

Dizatriya nutq kamchiligi bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy motorli ko‘nikmalarning yetishmasligi harakatlarni aniq nazorat qilishni, turli mushak guruhlarining aniq ishlashini va harakatlarni to‘g‘ri fazoviy-vaqtinchalik tashkil qilishni talab qiladigan murakkab motorli harakatlarni bajarishda qiyinchiliklar namoyon bo‘ladi. Qo‘lda motorli ko‘nikmalarining buzilishi ham xarakterlidir, ular asosan harakatlarning aniqligi, tezligi va muvofiqlashtirilishining buzilishida namoyon bo‘ladi. Barmoq harakatlari o‘zini to‘liq namoyon qilmaydi, chunki kinestetik xotira kamayadi. Qo‘l va artikulyar vosita ko‘nikmalarining yetuklik darajasi o‘rtasida sezilarli bog‘liqlik aniqlandi. Artikulyatsion va yuz

mushaklariga kelsak, dizatrik bolalar, qoida tariqasida, parez, mushak tonusining o‘zgarishi va giperkinezni boshdan kechiradilar. Tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo‘lmagan bolalarda dizatriyaning barcha belgilari yengil ifodalangan shaklda namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Maktabgacha yoshdagi dizatriya nutq kamchiligi bo‘lgan bolalarda nutq motorikasining xususiyatlari artikulyatsiyada ishtirok etadigan motor nervlarining faoliyati buzilganligi bilan bog‘liq. Artikulyatsiya organlarini innervatsiyalovchi nervlarning jarohatlanishi alohida tovushlarni talaffuz qilishda artikulyatsion qisimda kamchiliklarni yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. O. V. Pravdina ta’kidlaganidek, nutq motor sohasining buzilishi dizatriyada yetakchi patologik bo‘g‘indir. Butun motor sohasining buzilishi nutqning fonetik jihatining buzilishiga olib keladi: artikulyatsiya, ovoz va tilning boshqa prosodik qismlarida kamchiliklar yuzaga keladi.

L.V.Lopatina tomonidan o‘tkazilgan dizatriya nutq kamchiligi bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning fonetik tomoni buzilishlarining alomatlari va mexanizmlarini eksperimental o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, nutq patologiyasining ushbu shakli bo‘lgan barcha bolalar tovush talaffuzining polimorfik buzilishlari bilan tavsiflanadi. . Eng muhim buzilishlar hushtak tovushlari guruhida (100% bolalarda) sodir bo‘ladi. Tarqalishi bo‘yicha ikkinchi o‘rinda xirillagan tovushlar talaffuzining buzilishi (83,3% bolalarda), keyin "l", "r" tovushlarining buzilishi (mos ravishda 66,7, 53,5 va 43,3% bolalarda). Tadqiqot hushtak va xirillagan tovushlar guruhlarida buzilishlarning sezilarli darajada ustunligini ko‘rsatdi. E.F.Sobotovich barcha holatlarda tovush talaffuzining buzilishi yengil, organik asosga ega ekanligini ta’kidlaydi.[4]

Shunday qilib, tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, dizatriya nutq kamchiligida yetakchi nuqson nutqning fonetik tomonining doimiy buzilishi bo‘lib, uni tuzatish qiyin va nutqning boshqa tomonlarini shakllantirishga salbiy ta’sir qiladi. Shu munosabat bilan dizatriya nutq kamchiligiga ega bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni nutq nuqsonlari tuzilishiga ko‘ra 3 guruhga bo‘lish mumkin:

- 1-guruh - fonetik nutqi qisman rivojlangan bolalar;
- 2-guruh - fonetik-fonemik nutqi qisman rivojlangan bolalar;
- 3-guruh - umumiy nutqi qisman rivojlangan bolalar.

L. O. Badalyan, L. V. Lopatina, S. I. Mayevskaya, R. I. Martynova, E. M. Mastyukova tadqiqotlariga ko‘ra nutqning ovozli talaffuz tomonining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bir qatorda dizatriya nutq kamchiligi bo‘lgan bolalarda e’tibor, xotira, hissiy-irodaviy sohaning buzilishi, bir qator aqliy qobiliyatlarning shakllanishida ham kamchiliklar yuzaga kelishi qayd etilgan. Mualliflar asabiy jarayonlarning tez tez sodir bo‘lishini bildiradilar. Bunday bolalarning e’tibori barqarorlik va o‘zgaruvchanlik darajasining pasayishi bilan tavsiflanadi. Ular diqqatini uzoq vaqt davomida jamlay olmaydilar, uni to‘g‘ri taqsimlay olmaydilar va ma’lum bir ob’ektda ushlab turolmaydilar. Nutq-eshitish va vizual xotira holatida sezilarli og‘ishlar aniqlanadi. Ayrim so‘zlarni eslab qolish va matnni mantiqiy va semantik

yodlashda qiyinchiliklar qayd etiladi, bu nafaqat faol diqqatning buzilishi, balki artikulyatsiya buzilishining oqibati bo‘lgan fonemik eshitishning buzilishi bilan ham yuzaga keladi.

Dizartriya nutq kamchiligida dislaliyadan farqli o‘laroq, undoshlar va unlilarning talaffuzi buzilishi mumkin. Unli tovushlarning buzilishi qatorlar va balandliklarga ko‘ra, undoshlarning buzilishi to‘rtta asosiy xususiyatiga ko‘ra tasniflanadi: tovush burmalari tebranishining mavjudligi va yo‘qligi, artikulyatsiya usuli va joyi, orqa tomonning qo‘shimcha balandligining mavjudligi yoki yo‘qligi. tildan qattiq tanglaygacha.

Dizartriya ko‘pincha bolalik davrida (ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda) paydo bo‘ladi va differentsial diagnostika va tuzatish ishlari uchun ma‘lum bir qiyinchilik tug‘diradi.

Logopedik korreksion ishining asosiy tamoyillari:

1. Nutq terapiyasi ishi nafaqat talaffuzni tuzatishga, balki bolaning butun aqliy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

2. Fonetik-fonematik tizimning shakllanishi nutqning barcha tarkibiy qismlarining rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak.

3. Ovozni yaxshilash uchun motivatsiyani shakllantirish va rivojlantirish nutqingiz nutq terapiyasi darslarining butun kursiga hamroh bo‘lishi kerak.

4. Fonemik tizimni ishlab chiqish muddatidan oldin amalga oshirilishi kerak fonetik tizimning rivojlanishi bilan bog‘liqligi.

5. butun fonetik tizimni qayta shakllantirish kerak prozodik komponentlar.

Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish vazifalari

1. Tovushlarning to‘g‘ri tallafuzini o‘rgatish ,ya’ni artikulyatsion motorikani,nutqiy nafasni,rivoylantirish va tovushni nutqga qo‘yishva mustahkamlash

2. Fonematik idrokni rivojlantirish ,tovush analiz malakasini shakllantirish.

3. Nutqning ritm ,ohangdorligi va ifodalaliligi tomonidagi kamchiliklarni bartaraf etish

4. Paydo bo‘lgan nutqning umumiy rivojlanmaganligini bartaraf etish.[1]

XULOSA. Nutq nuqsonlari tuzilishidagi buzilishlar orasida fonetik buzilishlar yetakchi o‘rinni egallaydi, ular nutqning boshqa tomonlarini shakllantirish va rivojlantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, bolalarni maktabga tarbiyalash jarayonini murakkablashtiradi, samaradorligini pasaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mo‘minova L.R. Ayupova M.Y. Bolalarda dizartriya nutq kamchiligini bartaraf etish texnologiyasi.

2. O’Sullivan, Susan B.; Schmitz, Thomas J. (2007). Physical Rehabilitation (5th ed.). Philadelphia: F. A. Davis Company. MacKenzie, C (2011). "[Dysarthria in stroke: A narrative review of description and the outcome of intervention](#)". International Journal of Speech-Language

3. <https://expressable-com.vercel.app/services/dysarthria>